

УДК 141.008.201

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.12>

МІСТО ТА ВІЙНА: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР

Олеся Паньків

*Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут гуманітарних та соціальних наук, кафедра філософії
вул. С. Бандери, 12, 79000, м. Львів, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2081-4792>*

В статті розглядається вплив російсько-української війни на трансформацію ціннісних уявлень та самосвідомості громадян України, звертаючи увагу на її екзистенційний аспект. Небезпека, руйнування та вбивства стали реальними загрозами для мирного населення, а війна спричинила руйнування не лише людських життів, але й міст та місць, що були символами культури та життя. Міста та передмістя стали головними осередками воєнної агресії. В статті акцентується увага на понятті «урбіцид» яке визначається як навмисне руйнування антропогенного середовища та може набувати екстремальної форми, спрямованої на знищення національної ідентичності та важливих місць. Відзначено, що по відношенню до міст України застосовано сценарій непрямого урбіциду з вибірковим терором населення, економічним занепадом міста та прямим урбіцидом. Велика кількість громадян України змушені покинути свої рідні домівки та шукати притулку в більш безпечних областях або інших країнах. Такі виклики супроводжуються адаптацією, інтеграцією, трансформацією та потребують певних змін у собі. Ці зміни можуть мати характер поверхневості, ситуативності, але й можуть бути глибинними. Відзначається, що потрапляючи у кризову ситуацію як певне життєве роздоріжжя, людині доводиться робити вибір, який повинен бути свідомим та зваженим, адже впливає на подальшу стратегію буття людини. Найбільшого прояву людського буття в місті під час війни набувають такі екзистенціали як страх, відчай, втрата ідентичності, турбота. Стаття підкреслює, що війна призводить до екзистенційних викликів, які включають у себе втрату дому, розрив з рідними місцями, існування в умовах постійної небезпеки та нестабільності. Вона також розглядає вплив цих викликів на самосвідомість та спосіб життя громадян, на здатність особистості підтримувати та творити змістовні модули життя.

Ключові слова: війна, місто, урбіцид, небезпека, гранична ситуація.

Війна, яка накрила Україну, виступила в ролі каталізатора для трансформації ціннісних уявлень і самосвідомості громадян. Вона підняла на поверхню два важливих поняття: свободу та безпеку. Небезпека, руйнування та вбивства стали реальними загрозами для мирного населення. Війна стала руйнівником не лише людських доль, але й міст та місць, які, будучи символами культури та життя, стали місцями руйнування та знищення. Міста та передмістя стали головними осередками воєнної агресії. Будівлі, які стояли століттями, зруйновані внаслідок обстрілів і бомбардувань. Жителі міст стали свідками страхітливих вбивств та поранень. Вбивства, катування, біль, сльози, спротив стали частиною назв – Маріуполь, Буча, Херсон, Бахмут, Харків, Краматорськ... Полтава, Дніпро, Рівне, Львів – міста які стали надійним тилом та місцем прихистку тих українців, які змушені покинути свої домівки. Небезпека та страх стали постійними супутниками жителів міст, яким доводиться жити під загрозою для власного життя кожен день.

Дослідження теми міста у філософсько-антропологічному вимірі представлені у Г. Зіммеля, М. Вебера, М. Фуко, М. Карпівця, М. Препотенської [1], Г. Фесенко [2] та

ін. В контексті дослідження теми міста під час війни значимими є дослідницькі розвідки М. Коварда [3], Н. Абуджі [4], К. Мезенцева, О. Мезенцева [5] та ін., які розглядають тему насильницької політики та руйнування міського простору через концепцію урбіциду. Однак, дослідження даної проблеми залишається фрагментарним з огляду на тривалість війни та реальну її близькість.

Метою даного дослідження постає екзистенційний аналіз взаємодії міста та людей під час російсько-української війни.

Місто постає історичною закономірністю соціокультурного розвитку людини. В межах міста конструюється специфічна соціальна реальність, формується та встановлюється світ певних смислових конфігурацій: правил, законів, традицій, стереотипів повсякденної поведінки, патріотизму тощо. Воно стає генератором духовних цінностей та способом творення власної буттєвості, виразником відповідної культури. Місто окреслене територіальним на смисловим позначенням людиною власного світу. Сьогодні, в час, коли триває російсько-українська війна, міста та передмістя стали головними осередками воєнної агресії. Українці, та й весь світ, вивчили назви багатьох українських міст, які стали символами болю, страждання, спротиву, прихистку тощо.

Події, які вийшли на авансцену повсякденності сучасного місті та й загалом усіх міст на території України, змінили вектор ціннісних, національних прагнень. Навіть топографічні назви міст, вулиць, провулків, площ, місцевостей з часом втратили своє пряме навантаження, поступаючись новим змістам – екзистенційним. «Себто топографічний знак отримує екзистенційний підтекст» [13, с. 50]. Мова йде не лише про присвоєні назви міст-героїв, а й назви провулків, будівель, які стали символами болю, стійкості, спротиву (Азовсталь, Маріупольський драмтеатр, острів Зміїний тощо). «Лише за перші 100 днів активної фази війни 24 лютого – 3 червня 2022 р. було прямо та цілеспрямовано знищено 147 міст, або третину (32) усіх міст України» [5]. Росія прагне перетворити прифронтові міста на Алеппо (2016), Грозний (1996) чи Варшаву (1945). Світ в прямому ефірі спостерігає за свідомим руйнуванням та знищенням українських міст. Чим можна пояснити такий масштаб руйнування? Агресор виправдовує це військовою необхідністю. Однак, навмисне зруйновані будівлі Маріупольського театру, обстріли житлових будівель в інших містах спростовує таке пояснення. Об'єктами руйнування найчастіше стають школи, дитячі садочки, університети, лікарні, житлові будівлі, що можна розглядати певною мірою як знищення української культури та ідентичності.

Досліджуючи та визначаючи характер впливу та руйнування міських громад в Україні К. Мезенцев, О. Мезенцев [5], Д. Мальчикова, І. Пилипенко [6], О. Михайлова [7] відзначають, що загальною рисою цих подій є *урбіцид*. Поняття *урбіцид* визначається як навмисне руйнування антропогенного середовища (Coward, 2009). Н. Абуджі класифікує насильство проти міського простору яке зазнає руйнування як «екстремальний урбіцид». Ця форма повного знищення міського простору спрямована на знищення колективної чи національної ідентичності, або деяких міст-просторів, які становлять їх важливу особливість [5].

Термін «урбіцид» став популярним під час боснійської війни 1992–1995 рр. як спосіб позначення широкого та навмисного руйнування міського середовища. Даний термін має на меті передати розуміння та відчуття того, що масове та навмисне руйнування будівель є окремою формою насильства. Використовуючи поняття простору Мартіна Гайдегера та ідею спільноти Жана-Люка Нансі, Мартін Ковард окреслює теоретичне розуміння міських умов, які поставлені на карту такого насильства. Дослідник підкреслює, що мова йде не лише про знищення побудованого середовища, а й руйнацію способу життя. Стверджує,

що будівлі є мішенями, тому що вони роблять можливим множинний громадський простір, який суперечить політичним цілям етнічно-націоналістичних режимів, наводячи приклади конфліктів у Боснії, Чечні та Ізраїлі [3]. У книзі «Урбіцид: політика руйнації міст», визначає даний термін як «насильство, яке має на меті знищити відмінність шляхом руйнування матеріального фундаменту цієї відмінності – оскільки міське символізує матеріальний фундамент неоднорідності та самобутності [3].

Звертаючись до дій, які здійснює росія в Україні протягом 2014–2022 рр., Михайлова О. відзначає, що росія використовувала як приховані форми урбіциду, так і вкрай жорстокі, антилюдські та разючі за масштабом руйнувань форми. Аналізуючи характер дій, вона визначає три сценарії урбіциду, які протягом 2014–2022 рр. реалізує РФ на українській землі:

«Донецький сценарій» – це вибірковий терор, важелі пропаганди (нібито потреба боротьби «з нацизмом»), тривала невизначеність статусу, економічний занепад, вивезення населення в РФ (під приводом мовби евакуації). Певним чином цей сценарій пустили в дію в Херсоні, Бердянську та інших містах Півдня та Сходу України, окупованих у перші тижні повномасштабної навали 2022 р.

Маріупольський сценарій активізують у містах на лінії зіткнення, де точаться бої. Населення опиняється в ролі живого щита, причому евакуація вкрай ускладнена або неможлива. Свавільля та безкарність окупантів ведуть до немотивованих страт, пограбувань, гвалтувань, тортур, принижень українських громадян. Цей сценарій зреалізовано також в Ізюмі, Бородянці тощо.

Харківський сценарій – до нього російська армія вдається, коли не може захопити місто. Урбіцид здійснюють через обстріли, які призводять до руйнацій, пошкодження інфраструктури, зміни демографічної структури, впливу на психолого-емоційний стан містян. Таких атак зазнають міста України неподалік лінії фронту – Нікополь, Миколаїв, Запоріжжя та ін. Завдяки ефективним діям влади та громадянського суспільства наслідки урбіциду в цьому сценарії не фатальні» [7].

Як відзначає Михайлова О., що за будь-яких розбіжностей цих сценарії їх поєднує «*намір* росії: зруйнувати українське місто як специфічний спосіб організації співжиття, середовище, якому властиві складність та інтегрованість до загальносвітових цивілізаційних процесів» [7].

Сьогодні українці та й весь цивілізований світ є свідком цих численних руйнувань та впливу здійсненого урбіциду на свідомість на життя українців. Також зафіксовані численні свідчення тих, хто перебував чи перебуває на тимчасово окупованих територіях України. Цінними є свідчення очевидців з досвідом перебування тривалого часу в окупації. Д. Мальчикова та І. Пилипенко [6, с. 7], які пройшли майже 5 місяців окупації в Херсоні відзначають ключові виклики співіснування містян з окупантами:

– Мілітаризація міського простору та повсюдне відчуття безправності з кричущими порушеннями прав людини.

– Відсутність доставки гуманітарних вантажів, припинення діяльності місцевого бізнесу, банківської системи і введення в обіг російського рубля.

– Ліквідація систем доступу до українського зв'язку і ЗМІ, окупація інформаційного простору і трансформація міської ідентичності.

– Масовий виїзд населення з окупованого міста [6, с. 9–12].

Впродовж окупації, як відзначають автори, [6, с. 14] до міста було застосовано «м'який» сценарій непрямого урбіциду з вибірковим терором населення та економічним занепадом міста. Однак, післяокупаційний урбіцид має вже всі ознаки більш жорсткої

моделі прямого урбіциду через постійні обстріли міста, численні пошкодження інфраструктури, погіршення демографічної структури і психо-емоційного стану містян.

Понад 8 мільйонів громадян України були змушені покинути свої рідні домівки та шукати притулку в більш безпечних областях країни. З поширенням активних бойових дій та відновленням контролю над окремими регіонами, частина з них змогла повернутися до своїх сталих місць проживання. Проте значна кількість громадян досі не може цього зробити, особливо через тривалу активну фазу конфлікту або втрату власного житла. Приймаючи рішення або вимушено, відповідно до обставин, залишитися в нових для себе громадах в Україні чи за її межами, людина стикається з новими викликами, що супроводжуються адаптацією, інтеграцією, трансформацією та потребує певних змін у собі. Ці зміни можуть мати характер поверхневості, ситуативності, але й можуть бути глибинними. Людина може пережити життєву драму, ситуацію відторгнення особистості й соціального середовища, адже мистецтво жити є передусім мистецтвом бути присутнім «тут» і «зараз».

Поняття «присутності» зазвичай пов'язане з місцем. Г. Башляр [8] відзначає важливість для людини дому, як однієї з найбільших сил інтеграції думок, спогадів і мрій людства. Це надзвичайна концентрація нашої генетичної пам'яті, спогадів, відчуттів. Відповідно до цього погляду, сенс життя визначається присутністю, яка чуттєво відкрита світу й одночасно виводить людину у метафізичний план, заповнюючи її буття.

«Присутність» в такий спосіб розуміється як певна цілісність із власною внутрішньою логікою перебування суб'єкта у певному місці. Зв'язок людини з місцем і через місця з просторами полягає у проживанні. Відношення людини і простору не є чимось іншим ніж проживанням помисленим у своїй сутності [5]. Е. Рельф використовує поняття «екзистенціальна зовнішність» [9], яке визначає ситуацію в якій людина постійно відчуває себе аутсайдером, який не має досвіду місця чи приналежності кудись. Сьогодні це проявляється в зростаючій «екзистенційній безпритульності» [5], розумовій неспроможності жити й відчувати себе розміщеним. «Присутність» визначається не лише місцем, але й темпоральністю. Час визначає смислове поле людського світосприйняття та є способом минулого, теперішнього й майбутнього. «Підсвідомо хочеться «перемайнути» через війну як соціальну катастрофу, яка ламає долі, усталене життя, вбиває людей, нищить міста... Підсвідомо хочеться одразу перейти з минулого, яке виглядає на тлі поточних жахливих подій райдужним та безтурботним, до світлого і нового майбутнього, де вирують нові перспективи. Однак з широкого загалу нібито вимивається усвідомлена думка, що війна – це випробування нації, яке коштує дорого, і саме в горнилі цих випробувань, а ніяк інакше, саме завдяки внутрішнім трансформаціям кожного окремо і нації в цілому і стає можливим те омріяне нове майбутнє, якого так прагне більшість» [5].

Страх смерті постає вихідним елементом тривоги яка властива самому існуванню. Екзистенціальні переживання протікають в межових життєвих ситуаціях, які змушують людину мобілізувати всі сили, або ж, навпаки, зорієнтовані на мінімальні зусилля у світі повсякденності. Саме «гранична ситуація» (К. Ясперс) постає конкретною дійсністю, яка ціннісно визначена щодо суб'єкта. Людина опиняється в ситуації в своєму осмисленому ставленні до зовнішніх умов. І дана ситуація належить окремій конкретній людині для з'ясування взаємозалежності граничної ситуації та екзистенціалів, де відбувається зустріч з граничною ситуацією іншого. Потрапляючи у кризову ситуацію як певне життєве роздоріжжя, людина не тільки може, а й повинна зробити вибір, який повинен бути свідомим та зваженим, адже впливає на подальшу стратегію буття людини. Важливим екзистенціалом буття в місті під час війни є турбота. Це пов'язане, в першу чергу, з необхідністю постійного піклування про найбільш необхідне для власного життєзабезпечення та тих хто її потребує. М. Гайдеггер,

вдзначав, що страх змушує людину зосередитися на своєму власному бутті. «Жах як буттєва можливість присутності... дає феноменальну основу для експліцитного схоплення вихідної буттєвої присутності. Буття останньої привідкривається як турбота» [10, с. 97]. Здобувши своє справжнє існування, екзистенція стає усвідомлює свої можливості і спонукає здійснити вибір. «Усвідомлення власної ситуації виливається у стурбованість. Лише людина екзистує, тобто відноситься до позалюдського сущого і до себе самої у формі буттєвого розуміння» [11, с. 59]. В такий спосіб, людське буття постає як таке, що турбується. Ми є відповідальними за все, що відбувається при нас, відповідальними перед майбутнім, перед власним Я. У турботі можна виявити всю повноту своєї самості.

Внаслідок досвіду, який здобувається під час війни, екзистенційні виміри зазнають і руйнівного впливу. «Тяжка травма збурює всі структурні рівні буття-тут: піддає сумніву можливості фізичного виживання та знищує почуття безпеки, блокує стосунки з життям й іншими людьми, руйнує функції «Я», зокрема, образ себе, само ідентичність та самоцінність; знищує віру в майбутнє, у можливість розвитку та самоздійснення. Крім того, в результаті невідповідності та жаху, пережитих людиною, блокується процесуальна здатність «Я» до опрацювання та інтеграції отриманих вражень» [12, с. 5].

Здійснення органічного переходу від «минулого до майбутнього» потребує від людини діяльності особливого типу й навіть віднайдення «спеціальних технологій». Такою діяльністю може виявитися проектування, яке визначається спроможністю збагачувати людську екзистенцію через потенційні світи, здатність до актуалізації можливого в дійсне [13, с. 147], в творчих діях, екзистенційній комунікації, що ґрунтується на взаємності, відкритості та єднанні з іншими (К. Ясперс). Через метод логотерапії В. Франкла [14], який покликаний відтворити в людині творче начало, повернути сенс життя через збудження волі та подолання екзистенційного вакууму.

Таким чином, війна має багатовимірний вплив на людське життя, місце та середовище життєдіяльності. Концепція урбіциду описує насильницький та руйнівний вплив на міста внаслідок знищення фізичної, просторової структури міста, міського досвіду та міської ідентичності. Автор схиляється до позиції, що місто (та й уся місцевість території України), яке стає перешкодою для ворога і найлегшим способом його подолання, є формою урбіциду. Місто під час війни перестає бути лише певним простором, воно породжує сутність, яка отримує новий екзистенційний вимір і цінності.

Список використаної літератури

1. Препотенська М. П. Антропология міста. НОМО URBIS // Мультиверсум: філософський альманах. Вип. 66, 2007. – С. 43–53.
2. Фесенко Г. «Мистецтво жити» у місті: філософсько-антропологічні аспекти проектування культурного простору // Людинознавчі студії. – 2012. – Вип. 26. – С. 140–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2012_26_12.
3. Coward M. Urbicide: The Politics of Urban Destruction. – London, Routledge, 2009. – 176 p.
4. Abujidi N. Urbicide in Palestine: Spaces of oppression and resilience. London: Routledge, 2014. URL: <https://www.routledge.com/Urbicide-in-Palestine-Spaces-of-Oppression-and-Resilience/Abujidi/p/book/9780367867218>
5. Mezentsev, K. & Mezentsev, O. (2022). War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, 93(3), 495–521. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-20>
6. Malchykova, D., & Pylypenko, I. (2022). Occupation urbicide: urban experience and everyday practices of the population (a case of Kherson, Ukraine). *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya / Економічна та соціальна географія*, 88, 6–15, <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15>

7. Михайлова О. Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні. Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentar-ekspertiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni>
8. Bachelard Gaston, *Poetics of Space* Boston: Beacon Press, 1964. P. 6. URL: <https://www.tandfonline.com/toc/feri20/25/5>
9. Relph Edward, *Place and Placelessness*. – London: Pion Limited, 2008. – 156 p.
10. Heidegger M. (1927). *Being and Time*. Translated by J. Macquarrie and E. Robinson, Oxford: Blackwell, 2011. – 589 p.
11. Паньків О. В. Турбота про себе в сучасному суспільстві. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Вип. 26. – С. 56–61.
12. Каплуненко Я. Вплив травми на екзистенційну структуру особистості. Екзистенціально-аналітичний підхід до опрацювання психотравмативного досвіду. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2017. – Том XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – С. 166–174.
13. Кримський С. Запити філософських смислів – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
14. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу життя. Психолог у концтаборі. Пер. з англ. О.Замойської. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 160 с.
15. Гайдеггер, М. (1998). *Будувати, проживати, мислити*. В: Т. Возняк, *Тексти та переклади*. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 313–331.

CITY AND WAR: EXISTENTIAL DIMENSION

Olesia Pankiv

*Lviv Polytechnic National University,
Institute of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy
Bandera str., 12, 79000, Lviv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2081-4792>*

The article examines the impact of the Russian-Ukrainian war on the transformation of values and self-awareness of Ukrainian citizens, paying attention to its existential aspect. Danger, destruction and murder became real threats to the civilian population, and war caused the destruction not only of human lives, but also of cities and places that were symbols of culture and life. Cities and suburbs became the main centers of military aggression. The article focuses on the concept of "urbicide", which is defined as the deliberate destruction of the anthropogenic environment and can take an extreme form aimed at the destruction of national identity and important places. It was noted that the scenario of indirect urbicide with selective terror of the population, economic decline of the city and direct urbicide was applied to the cities of Ukraine.

Territories of Ukraine bear the forms and scenarios of urbicide on the territory of Ukraine. A large number of Ukrainian citizens are forced to leave their native homes and seek refuge in safer regions or other countries. Such challenges are accompanied by adaptation, integration, transformation and require certain changes in oneself. These changes can be superficial, situational in nature, but they can also be profound. It is noted that falling into a crisis situation as a certain crossroads in life, a person has to make a choice that must be conscious and balanced, because it affects the future strategy of a person's existence. The greatest manifestation of human existence in the city during the war is acquired by such existential things as fear, despair, loss of identity, care. The article emphasizes that war leads to existential challenges that include loss of home, separation from native places, and existence in conditions of constant danger and instability. It also examines the impact of these challenges on the self-awareness and way of life of citizens, on the individual's ability to maintain and create meaningful modes of life.

Key words: war, city, urbicide, danger, borderline situation.